

بررسی روش‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی

پوهنیار محمدعلم عدیل^۱

تقریظ دهنده: پوهندوی دکتور محمد اکرم حکیم^۲

چکیده

جامعه‌ی بین‌المللی مرکب از واحدهای سیاسی مستقل متعددی است که در میان آنها تضاد منافع که خود ناشی از عوامل سیاسی، اقتصادی، نظامی، تاریخی... است، وجود دارد. وجود این تضاد منافع سبب شده است که در روابط بین‌الملل اصل «رقابت و سلطه‌جویی» حاکم باشد. این اصل منجر به بروز پدیده‌ای به نام «اختلافات بین‌المللی» شده است. در گذشته این اختلافات از راه توسل به زور و جنگ حل و فصل می‌گردید ولی به مرور زمان دولتها به عواقب مخرب این روش پی برده و در صدد دستیابی به راه‌های مسالمت‌آمیز حل اختلافات خود برآمدند. زیرا در شرایط امروزی که کشورها با سلاح‌های هسته‌ای مجهز اند، جنگ و درگیری نه تنها برای طرفین متخاصم ویرانگر است بلکه جامعه بین‌المللی را نیز جداً تهدید می‌کند. لذا براساس قراردادهای کنوانسیون‌های متعدد به ویژه منشور سازمان ملل متحد حل اختلافات به شیوه‌های قهرآمیز مردود و محکوم شده است. مقاله حاضر به منظور تبیین روش‌های سیاسی حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات بین‌المللی طرح گردید و با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای به سوال چستی روش‌های مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی پاسخ داده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که حل و فصل اختلافات بین‌المللی به شیوه‌های مسالمت‌آمیز به خصوص روش‌های سیاسی در معاهدات متعدد مورد تأکید قرار گرفته و به کشورها توصیه شده است که اختلافات خود را قبل از توسل به زور، با استفاده از این روش‌ها حل نمایند. روش‌های سیاسی حل

^۱ عضو کادر علمی دیپارتمنت اداره و دیپلوماسی پوهنچی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون جوزجان

^۲ پوهندوی دکتور محمد اکرم حکیم عضو کادر علمی دیپارتمنت ثقافت اسلامی پوهنتون جوزجان

و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی نیز شامل روش‌های مذاکره، مساعی جمیله، میانجی‌گری، تحقیق و سازش است. در انتخاب و پذیرش روش‌های سیاسی طرفین اختلاف مختار بوده و در قبول آن هیچ اجباری نیست. پس، در روش‌های سیاسی به جای جستجوی راه‌حل‌های قضائی و حقوقی اختلاف، هم‌چون حکمیت و رسیدگی قضائی، اختلاف از مجراهای سیاسی به نحوی حل و فصل می‌شود که طرفین نسبت به آن ابراز رضایت نمایند.

واژه‌های کلیدی: حل و فصل اختلافات بین‌المللی، تحقیق، سازش، مذاکره، مساعی جمیله، میانجی‌گری.

مقدمه

وقتی می‌بینیم در هر جامعه‌ی انسانی بروز اختلافات همیشه محتمل است، چاره‌اندیشی برای حل و فصل آن نیز همیشه در ذهن انسان‌ها وجود داشته است. اما این چاره‌اندیشی از حقوق داخلی تا حقوق بین‌المللی فرق دارد. هر رشته‌ی حقوقی به هدف تهیه و ارایه‌ی یک راه‌حل حقوقی به منظور حل و فصل اختلافات که احتمال وقوع آن در جامعه وجود دارد، وضع می‌شود. حقوق داخلی در این باره موفقیت‌های خوبی کسب کرده است. قواعد حقوق داخلی رضایت‌بخش بوده و از ضمانت اجرایی لازم نیز برخوردار است. در حقوق بین‌الملل نیز تلاش بر آن است تا همانند حقوق داخلی یک سلسله مقررات تهیه شود که حاکم بر حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی باشد. هدف حقوق بین‌الملل عمومی این است که دولت‌ها پیش از توسل به زور، اختلافات خود را از راه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل نمایند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۳).

اختلاف بین‌المللی از دید محکمه بین‌المللی عدالت عبارت است از عدم توافق طرف‌های آن در مورد حقوق قابل اعمال یا نکاتی که متضمن مفاهیم حقوقی هستند (فیوضی، ۱۳۷۹: ۴۸۱). اختلافات بین‌المللی به دو دسته سیاسی و حقوقی تقسیم شده است. دانشمندان حقوق بین‌الملل در قسمت مرزبندی دقیق اختلافات کوشیده‌اند، ولی به صورت کامل موفق نشده‌اند. چونکه در عمل گاهی درهم می‌آمیزد و به ندرت دیده می‌شود اختلافی صرفاً جنبه سیاسی یا حقوقی داشته باشد. اختلافات سیاسی به اختلافاتی گفته می‌شود که غیر قابل رسیدگی در محکمه بوده یا تضاد منافع میان تابعان حقوق بین‌الملل در خصوص تغییر یا اصلاح حق موجود یا ایجاد وضعیت حقوقی جدید، بوجود آید (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۵). برای حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی روش‌های مختلف سیاسی و حقوقی وجود دارد.

روش‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی معمولاً در کتاب‌های حقوق بین‌الملل عمومی به نحوی انعکاس یافته است؛ اما این بحث‌ها بیشتر کلی و در اکثر موارد بسیار مختصر بیان شده است. از جمله‌ی مهم‌ترین آثار در این زمینه می‌توان از کتاب «حقوق بین‌الملل عمومی» از محمدرضا ضیائی بیگدلی چاپ انتشارات گنج دانش یاد کرد. هرچند یک کتاب

اختصاصی نیز در این زمینه تحت عنوان «حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی» توسط محمدعلی صلح‌چی و هیبت‌الله نژندی‌منش تألیف و در سال ۱۳۸۷ چاپ اول آن در انتشارات میزان به نشر رسیده است، ولی این کتاب نیز در برگزیده مجموع اختلافات بین‌المللی و روش‌های سیاسی و حقوقی آن است. البته در این زمینه مقاله‌ای نیز تحت عنوان «راه‌حل‌های سیاسی حل و فصل اختلافات بین‌المللی» به وسیله حسین ارجینی در شماره ۷۰ مجله معرفت، نشر شده است. این مقاله نیز خیلی مختصر و بسیار کلی است. بنابراین، در حوزه روش‌های سیاسی حل و فصل صلح‌آمیز اختلافات بین‌المللی جای یک تحقیق مستقل و جامع خالی به نظر می‌رسد؛ لذا در این مقاله به صورت اختصاصی به این موضوع پرداخته شد.

روش‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی چیست؟ اختلافات بین‌المللی با استفاده از روش‌های مذاکره، مساعی جمیله، میانجی‌گری، تحقیق و سازش به شکل مسالمت‌آمیز قابل حل و فصل می‌باشد. در مذاکره طرفین اختلاف برای دست یافتن به یک راه حل و اختتام این اختلاف باهم گفتگو و مذاکره می‌نمایند. در مساعی جمیله طرف ثالث تلاش‌های نیک خود را به خرج می‌دهد تا طرفین را به میز مذاکره بکشاند و بعداز آنکه طرفین باهم نزدیک و مذاکرات آغاز شد، وظیفه‌ی طرف ثالث ختم می‌شود و در مذاکرات شرکت نمی‌کند. میانجی‌گری نیز شبیه مساعی جمیله است، با این تفاوت که در آن بر علاوه‌ی اقناع طرفین برای مذاکره، خود طرف ثالث نیز در آن شرکت می‌کند. تحقیق که در این اواخر بیشتر از سوی سازمان ملل متحد استفاده می‌شود، برای روشن شدن واقعیت یک اختلاف هیأتی با توافق طرفین تعیین و موضوع را بررسی نموده نتیجه را اعلان می‌کند. سازش نیز مثل تحقیق می‌باشد، ولی در آن نتیجه بررسی‌ها با توصیه‌ها و پیشنهادات همراه می‌باشد.

روش تحقیق استفاده شده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده و از منظر حقوقی، به طور خاص حقوق بین‌الملل عمومی است. شیوه گردآوری داده‌ها و اطلاعات نیز کتابخانه‌ای است. مطالب این مقاله در هفت عنوان سازمان‌دهی شده است. در عنوان اول معنی و مفهوم اختلافات بین‌المللی به ویژه از نوع سیاسی آن تبیین شده است. چون بررسی و تحلیل درست روش‌های سیاسی حل و فصل اختلافات بین‌المللی در قدم نخست مستلزم شناخت این نوع اختلافات است. عناوین بعدی نیز شامل تاریخچه حل و فصل مسالمت‌آمیز بین‌المللی و روش‌های مذاکره، مساعی جمیله (پای‌مردی)، میانجی‌گری (تلاش‌های نیک)، تحقیق و سازش است که تلاش شده است تا هر کدام به شکل روشن تبیین و توضیح داده شود. در اخیر مقاله نیز یافته‌ها و نتیجه‌گیری جای دارد.

۱. اختلافات بین‌المللی

هدف اساسی همه رشته‌های حقوقی تهیه و ارائه‌ی یک راه‌حل حقوقی برای اختلافاتی است که احتمال دارد در بین اعضای جامعه بوقوع بپیوندد. حقوق داخلی در این زمینه قواعد حقوقی

متعددی فراهم نموده است که در مجموع کامل و رضایت‌بخش می‌باشد. در حقوق بین‌الملل نیز تلاش بر این است تا همانند حقوق داخلی یک سلسله قواعد و مقررات حاکم بر رفع اختلافات بین‌المللی تهیه شود (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۳). به همین دلیل است که این رشته در طی تاریخ طولانی خود با اختلافات میان دولت‌ها سروکار داشته (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۸۹) و بر آن است که دولت‌ها پیش از توسل به زور، اختلافات خود را با استفاده از راه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل نمایند.

بنابراین، باید بدانیم که در روابط بین‌المللی یک اختلاف چیست؟ محکمه دائمی عدالت بین‌المللی تعاریف گوناگون از اختلاف بین‌المللی ارائه‌ی داشته است که از جمله‌ی آن دو تعریف خیلی مهم به نظر می‌رسد. اختلاف از نظر این محکمه عبارت است از عدم توافق در مورد یک نکته‌ی حقوقی یا وقایعی یا دو نظریه مخالف حقوقی و منافی بین دو طرف. محکمه در جای دیگر چنین بیان می‌دارد: اختلاف عبارت است از عدم توافق طرف‌های آن در مورد حقوق قابل اعمال یا نکاتی که متضمن مفاهیم حقوقی هستند (فیوضی، ۱۳۷۹: ۴۸۱).

اختلافات بین‌المللی براساس دسته‌بندی‌های متداول به دو نوع سیاسی و حقوقی تقسیم می‌شود؛ ولی در دهه‌های اخیر مقوله سومی نیز بنام اختلافات فنی پدیدار و به آن‌ها علاوه شده است. دانشمندان حقوق بین‌الملل دیر زمان است می‌کوشند تا میان اختلافات سیاسی و اختلافات حقوقی خط سرخ کشیده این دو را از هم تفکیک نمایند. اختلافات سیاسی را به‌عنوان اختلافات غیر قابل رسیدگی در محکمه دانسته و اختلافات حقوقی را تحت عنوان اختلافات قابل رسیدگی در محکمه بیان داشته اند (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۸۹). در واقع، اختلاف ناشی از تضاد منافع میان موضوع یا تابعان حقوق بین‌الملل در خصوص تغییر یا اصلاح حق موجود یا ایجاد وضعیت حقوقی جدید، باشد آنرا اختلاف سیاسی می‌گویند. به عبارت دیگر، هرگاه ماهیتاً برای یک اختلاف راه‌حلی طبق قواعد حقوقی قابل دریافت نباشد، آنرا اختلاف سیاسی می‌نامند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۵)؛ اما اگر بین چند موضوع حقوق بین‌الملل در زمینه‌ی مسائل حقوقی از قبیل تطبیق و اجرا و تفسیر یک حق موجود، تضاد درخواست واقع شده و در نتیجه اختلاف بروز کند، آنرا اختلاف حقوقی می‌گویند. البته این نوع اختلاف معمولاً با استفاده از مقررات حقوق بین‌الملل حل و فصل می‌گردد.

در بند ۲ ماده ۱۳ میثاق جامعه‌ی ملل و بند ۲ ماده ۳۶ اساسنامه محکمه‌ی دائمی عدالت بین‌المللی و اساس‌نامه‌ی محکمه‌ی بین‌المللی عدالت، فهرستی از اختلافات حقوقی ارائه شده و بیان می‌دارد که این فهرست اختلافات از طریق حکمیت و قضایی قابل حل و فصل است.

۱- اختلاف ناشی از تفسیر معاهدات؛

۲- اختلاف ناشی از هر موضوعی از موضوعات حقوق بین‌الملل. مثلاً مصئونیت دیپلماتیک؛

۳- اختلاف ناشی از واقعیت هر امری که در صورت ثبوت، نقض یک تعهد بین‌المللی محسوب می‌گردد. مثلاً تجاوز؛

۴- اختلاف ناشی از نوع و میزان خسارت یا غرامتی که باید برای نقض یک تعهد بین‌المللی پرداخت شود. مثلاً غرامت جنگی یا خسارات ناشی از اعمال خلاف حقوق بین‌الملل (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۴-۴۵۵).

اختلافات فنی نیز به اختلافاتی گفته می‌شود که «تقریباً طبق تعریف، گرایش بر آن است که هر بخش فرعی از این نوع جدید اختلافات، از سوی نهادهای تخصصی آگاه به آن مسائل مورد بررسی قرار گیرد، فیصله یابد، و قواعد ویژه‌ی لازم‌هی آن مسائل فراهم شود (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۸۹)» اما در اکثر کتاب‌های حقوق بین‌الملل عمومی نوع اخیر اختلافات بین‌المللی تذکر نیافته است. به نظر می‌رسد که دانشمندان حقوق بین‌الملل این نوع اختلاف را به عنوان یک اختلاف مستقل بین‌المللی به رسمیت نمی‌شناسند.

هرچند ظاهراً تفکیک اختلافات سیاسی و حقوقی ساده به نظر می‌رسد؛ ولی در عمل گاهی با یکدیگر خلط می‌شود و به ندرت دیده می‌شود که اختلافی صرفاً جنبه سیاسی یا حقوقی داشته باشد. در حقیقت خصوصیت مهم یک اختلاف بین‌المللی سیاسی و یا حقوقی است (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۵). البته در این مقاله توجه ما بیشتر روی اختلافات سیاسی بین‌المللی و به طور خاص طروق حل و فصل صلح‌آمیز این نوع اختلافات است. مهم‌ترین روش‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی عبارت از مذاکره، مساعی جمیله (پایمردی)، میانجی‌گری، تحقیق و سازش (آشتی) است که در گفتارهای بعدی هر یک این روش‌ها را به طور جداگانه مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌دهیم.

۲. تاریخچه حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی

برخی از دانشمندان حقوق بین‌الملل هم‌چون کلود آلبر کلییار، آنتونیو کاسسه و روزن و شاکتر نقطه آغاز جامعه بین‌المللی کنونی را معاهدات ویستفاليا می‌دانند (مجدی‌نسب، ۱۳۷۵: ۷۷) این معاهدات عبارت از دو معاهده‌ی «مونستر» و «اوزنابروک» بود که در پایان جنگ‌های سی ساله‌ی مذهبی میان کاتولیک‌ها و پروتستان‌ها در منطقه ویستفاليا آلمان توسط دو طرف به امضا رسید (نقیب‌زاده، ۱۳۸۸: ۷)؛ اما تلاش بر حل و فصل اختلافات بین‌المللی سابقه‌ی بسا طولانی دارد. به نحوی که حتی در دوران کهن نیز دولت‌ها بر حل اختلافات خود سعی داشتند، ولی مهم‌ترین روش حل اختلافات توسل به جنگ بود و این روش تا مدت‌ها در حقوق بین‌الملل نیز مجاز شمرده می‌شد (ارجینی، ۱۳۸۲: ۲۹). البته در این اوضاع نیز تاریخ شاهد معاهده‌ی صلح بوده است. معاهده‌ی صلحی که در حدود سه هزار و صد سال قبل از میلاد مسیح به زبان سومری میان ثاناتوم (Eannatum) فرمانروای لاگاش (Lagash) و نمایندگان اوما (Umma) یکی از ایالت‌های بین

النهرین منعقد گردید، مؤید این امر است. ولی روابط دوران کهن با روابط بین‌المللی امروز متفاوت بود، چون در آن زمان‌ها کشور به مفهوم امروزی عرض اندام نکرده بود (مجدی‌نسب، ۱۳۷۵: ۷۸). لذا جنبه‌های خصمانه روابط این دوران بیشتر از نقاط صلح‌آمیز آن بود؛ اما به مرور زمان روش توسل زور به دلیل خسارت‌های زیاد ناشی از جنگ مطرود و کشورها تلاش کردند تا اختلافات‌شان را از راه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل نمایند (ارجینی، ۱۳۸۲: ۲۹). در واقع، معاهده صلح ویستفاليا را نسبت به روابط گذشته خیلی پیشرفته بود، زیرا توافقات پیش از آن بیشتر دوجانبه بوده یا تعداد محدودی از واحدهای آن زمان را دربر می‌گرفت. این معاهده با به رسمیت شناختن آزادی مذهبی و تأیید حق شاهزادگان در امضای قرارداد صلح و جنگ؛ منجر به دستیابی چهارصد شاهزاده‌نشین به حاکمیت و استقلال سیاسی گردید (نقیب‌زاده، ۱۳۸۸: ۷). بدین ترتیب، با توجه به مشارکت تعداد بیشتر واحدها در این کنگره، می‌توان گفت که تعداد بازیگران روابط بین‌الملل آن عصر بیشتر از دوران گذشته گردید و اما هنوز با یک توافق فراگیر در جهت حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی دو و نیم قرن فاصله وجود داشت. علی‌رغم آن، باید اعتراف کرد که در این کنگره توازن قوا به عنوان یک اصل مورد توافق قرار گرفت که خود عاملی برای حفظ صلح تلقی می‌شود.

اولین تلاش جدی و فراگیر در سطح جهانی جهت حل مسالمت‌آمیز اختلافات، کنفرانس‌های صلح لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷) است. کنفرانس اول لاهه با پیشنهاد نیکولای دوم، تزار روسیه، به هدف خاتمه دادن به توسعه‌ی روزافزون تسلیحات و ایجاد صلح پایدار برای همه در ۲۹ جولای ۱۸۹۹ تشکیل شد. در این کنفرانس کشورها موافقت کردند که در صورت بروز اختلاف تا جایی که ممکن است باید قبل از توسل به جنگ، خواستار وساطت دولت‌های ثالث گردند و ایجاد یک کمیسیون تحقیق بین‌المللی برای کشف حقایق نیز تصویب گردید. کنفرانس دوم لاهه نیز بیش‌تر برای رفع برخی نارسایی‌ها در کنفرانس اول لاهه، در ۱۹۰۷ تشکیل شد. هرچند قرار بود این کنفرانس‌ها ادامه یابد ولی کنفرانس سوم لاهه با فراهم شدن مقدمات جنگ جهانی اول، برگزار نگردید. به هر ترتیب کنفرانس‌های صلح لاهه را می‌توان به عنوان توافقات مقدماتی جامعه‌ی ملل جهت تدوین حقوق و شیوه‌های مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی دانست (ارجینی، ۱۳۸۲: ۲۹).

با ختم جنگ جهانی اول در نومبر ۱۸۱۸ تلاش‌های جدی‌تر از گذشته برای تنظیم حقوقی نظم جدید جهانی به راه افتاد. در اصول چهارده‌گانه‌ی وودرو ویلسون رئیس‌جمهور وقت امریکا به تشکیل یک انجمن عمومی اشاره شده بود. این اصول با استثنائات جزئی به عنوان اهداف جنگی متفقین قبول گردید و بدین ترتیب رهبران متفقین، به تشکیل یک سازمان حافظ صلح و امنیت بین‌المللی به عنوان بخشی از اهداف خود، تعهد کردند. در ادامه‌ی این تلاش‌ها، پیش‌نویس نهایی میثاق جامعه‌ی ملل در اجلاس نهایی کنفرانس صلح ورسای در ۲۸ اپریل ۱۹۱۹ مطرح و به تصویب رسید، مگر به دلیل این‌که میثاق جامعه‌ی ملل جزء لاینفک پیمان ورسای بود، در آخرین

مصوبات و نهایی شدن این پیمان در ۱۰ جنوری ۱۹۲۰، میثاق نیز نهایی و لازم‌الاجرا گردید (موسی‌زاده، ۱۳۸۶: ۷۰).

میثاق جامعه‌ی ملل نسبت به کنفرانس‌های صلح لاهه قدمی پیشرفته‌تر بود. حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و جلوگیری از تجاوز و شیوه‌های مسالمت‌آمیز حل اختلافات بین‌المللی، در ماده‌های ۱۲-۱۵ این میثاق پیش‌بینی و از وظایف عمده جامعه خوانده شد. کشورهای عضو مکلف شدند برای تحقق حفظ صلح و جلوگیری از توسل به زور، اختلافات خود را از طریق حکمیت و رسیدگی قضائی و یا از راه‌های دیپلماتیک و سیاسی حل و فصل نمایند. بر این اساس محکمه دائمی عدالت بین‌المللی در سال ۱۹۳۰ تأسیس گردید. لازم به ذکر است که علی‌رغم این پیشرفت‌ها، در میثاق جامعه‌ی ملل توسل به زور منع نشده بود (ارجینی، ۱۳۸۲: ۲۹).

پیشرفته‌ترین سند حقوقی در زمینه‌ی حل و فصل اختلافات بین‌المللی منشور سازمان ملل متحد است. بر اساس ماده‌ی اول آن، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و برطرف کردن (حل) هرگونه وضعیت (اختلافی) که ممکن است منجر به نقض صلح گردد، با وسایل مسالمت‌آمیز، از جمله مهم‌ترین اهداف این سازمان است. طبق بند ۳ ماده ۲ منشور «کلیه اعضا اختلافات بین‌المللی خود را با شیوه‌های مسالمت‌آمیز به صورتی که صلح و امنیت بین‌المللی و عدالت را به خطر نیندازد، حل و فصل خواهند کرد» و برابر بند ۴ این ماده نیز توسل به زور ممنوع است. به دلیل اهمیتی که موضوع حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی نزد این منشور دارد، فصل ششم (ماده‌های ۳۳-۳۸) آن به این موضوع اختصاص یافته است.

مطابق ماده ۳۳ منشور «طرفین هر اختلاف، که ادامه‌ی آن محتمل است حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر اندازد باید قبل از هر چیز از طریق مذاکره، میانجی‌گری، سازش، حکمیت، رسیدگی قضائی و توسل به مؤسسات یا ترتیبات منطقه‌ای یا سایر وسایل مسالمت‌آمیز بنا به انتخاب خود راه‌حل آنرا جستجو نمایند». لذا، تأکید منشور سازمان ملل متحد به حفظ صلح و حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی با توجه به مواد آن کاملاً مشخص است. بر اساس منشور توسل به زور منع شده و مجمع عمومی نیز با صدور قطعنامه‌هایی بر این امر تأکید نموده است (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۰). در واقع، تأکید منشور بر این است که کشورها پیش از توسل به زور و وسایل قهری باید اختلافات خود را از راه‌های مسالمت‌آمیز حل و فصل نمایند و در صورت عدم کارایی این کار ویژه، براساس فصل هفتم (مواد ۳۹-۵۱) منشور بنابر تصمیم شورای امنیت اقدام دست‌جمعی علیه کشور خاطی صورت خواهد گرفت. این اقدام دست‌جمعی شامل استفاده از زور و وسایل قهریه هوایی، زمینی و دریایی می‌باشد.

روش‌های سیاسی را روش‌های غیرحقوقی یا دیپلماتیک نیز می‌گویند. عمده‌ترین روش‌های حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی شامل، مذاکره، مساعی جمیله، میانجی‌گری، تحقیق

و سازش می‌شود (منطقی، ۱۳۹۸: ۴).

۳. مذاکره

مذاکره یکی از قدیمی‌ترین، معمولی‌ترین، آسان‌ترین، متداول‌ترین، مؤثرترین (حسینی و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۷۰) و رایج‌ترین شیوهی روش‌های سیاسی حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی بوده و نخستین گام و مقدمه‌ای بر توسل به دیگر روش‌های حل صلح‌آمیز این اختلافات است. حتی این روش پس از وقوع جنگ بین دو کشور نیز کارایی خود را دارد (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۱). لذا مذاکره یک روش مستقل حل اختلاف بین‌المللی بوده و هدف آن یافتن راه حل‌های مورد توافق طرفین اختلاف است (حسینی و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۷۰). مذاکره به دلیل برخورداری از انعطاف‌پذیری بالا به عنوان مناسب‌ترین روش در جهت حل کلیه اختلافات سیاسی، حقوقی، تجارتي و فنی به شمار می‌رود (منطقی، ۱۳۹۸: ۵). بنابر این، مذاکره چیزی فراتر از مشاوره و تبادل نظر بین کشورها است (هرویان، ۱۳۹۸: ۸). محکمه‌ی بین‌المللی عدالت نیز مذاکره را روش دوستانه و مستقیم که به‌طور جهانی پذیرفته شده است، توصیف می‌کند و نیازی به تأکید بر مشخصات اساسی در آن نمی‌بیند (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۶۱). هرگاه اختلافی در رابطه با تفسیر یا اجرای یک کنوانسیون موجود بین دو یا چند طرف آن کنوانسیون مطرح شود، آنها باید به درخواست هر یک از طرفین در جستجوی حل و فصل مسالمت‌آمیز آن اختلاف از طریق مذاکره باشند (صلح‌چی و نژندی منش، ۱۳۸۷: ۵۲). همان طوری که در حقوق داخلی ابتدا کوشش می‌شود تا اختلافات از طریق مذاکره و گفتگو حل و فصل شود، در حقوق بین‌الملل نیز مذاکره اولین گامی در جهت حل و فصل اختلافات بین‌المللی است. در مذاکره تمام ملاحظات سیاسی، اقتصادی و حقوقی مورد توجه قرار می‌گیرد و نتیجه‌ی آن ممکن است به صورت یک معاهده، یادداشت تفاهم یا صورت جلسه در آید (مقتدر، ۱۳۸۲: ۱۱۰).

مذاکرات دیپلماتیک مستقیماً توسط نمایندگان کشورهای طرف اختلاف و یا از طریق یک کنگره یا یک کنفرانس بین‌المللی صورت می‌گیرد. این نماینده‌ها در اکثر موارد وزرای امور خارجه کشورهای ذی‌دخل می‌باشند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۶). مسلم است که مذاکره مقدمه‌ای برای دیگر روش‌های حل و فصل اختلافات بین‌المللی است لذا قبل از آن که یک اختلاف موضوع یک اقدام حقوقی واقع شود، در صورت ممکن باید در ابتدا از طریق مذاکرات دیپلماتیک حل و فصل گردد.

هرچند ممکن است مذاکره در برخی از موارد منجر به حل یک اختلاف نشود؛ ولی بسیاری از اختلافات را نیز حل نموده است و یک روش انعطاف‌پذیر، مناسب و مؤثر در حل اختلافات بین‌المللی است. اهمیت مذاکره وقتی نمایان می‌شود که حتی در صورت ناکارایی آن در ابتدای اختلاف بین دو کشور و در حالت وقوع جنگ، ختم جنگ نیز از طریق مذاکره برای پایان دادن به

جنگ و انعقاد قرارداد صلح انجام می‌شود (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۶۱-۳۶۲). اعلامیه مانیل ۱۹۸۲ برای مذاکره دو ویژگی انعطاف‌پذیری و مؤثریت را برشمرده است (هرویان، ۱۳۹۸: ۸).

ویژگی قابل‌تحصین دیگر مذاکره این است که در آن برنده و بازنده‌ای وجود ندارد؛ چون طرفین پاره‌ای از امتیازات را از مجاری دیپلوماتیک به دست می‌آورد. به نظر می‌سد به همین دلیل از دید کشورهای سوسیالیستی و جهان سوم، مذاکره به عنوان بهترین راه‌حل برای رفع اختلافات بین‌المللی شناخته می‌شود. اما مذاکره با این همه امتیازات خود، دارای یک سلسله اشکالاتی نیز است. نخست، مذاکره به ندرت به بررسی و تجزیه و تحلیل عمیق ریشه‌های اختلاف می‌پردازد. در واقع، مذاکره بیشتر نوعی معاوضه و سازش در جهت آشتی دادن بین خواسته‌های طرفین است. دوم، ممکن است کشورهای قوی‌تر بر کشورهای ضعیف‌تر اعمال فشار نماید. به نحوی که امکان دارد کشورهای قوی‌تر با توسل به راه‌هایی که عملاً نشان دهنده برتری آن‌ها است، کشورهای ضعیف‌تر را مقهور خود ساخته و خواسته‌های خود را بر آن‌ها تحمیل نمایند. با این مفهوم مذاکره می‌تواند وسیله‌ای باشد تا کشورهای زورمند با استفاده از آن کشورهای ضعیف را تحت فشار قرار دهد و در نتیجه‌ی اختلاف مربوط طوری حل و فصل شود که تأمین‌کننده‌ی خواسته‌ها و منافع کشورهای قوی باشد (کمرانی، بی تا: ۵-۶). بنابراین، در صورتی که نیروهای سیاسی طرفین اختلاف تا حدی باهم برابر نباشد، کشورهای ضعیف دست‌خوش امیال و نظرات کشورهای بزرگ و قوی قرار خواهد گرفت (رحیمی، ۱۳۹۹: ۴۴).

۳.۱ انواع مذاکره

مذاکره در کل به دو صورت دوجانبه و چندجانبه صورت می‌پذیرد؛ هرچند که برخی از مؤلفین از نوع سوم تحت عنوان دیپلوماسی پارلمانی یا مذاکره‌ی همه‌جانبه نیز یاد کرده‌اند، اما با توجه به اینکه مذاکره همه‌جانبه نیز نوعی از مذاکرات چندجانبه است، بررسی دو نوع اول کافی به نظر می‌رسد.

۳.۱.۱ مذاکرات دوجانبه

مذاکره دوجانبه به صورت مستقیم توسط نمایندگان قانونی طرفین اختلاف و در مواردی نیز به صورت کتبی صورت می‌گیرد. این نوع مذاکره در اکثر موارد در سطح کارشناسان آغاز می‌شود و در صورت پیشرفت کار و افزایش تمایلات برای مذاکرات مستقیم و پس از انجام یک سلسله امور مقدماتی، در سطح مقامات بلندپایه طرفین صورت می‌پذیرد.

۳.۱.۲ مذاکرات چندجانبه

مذاکره چندجانبه وقتی به کار می‌رود که چند کشور بر سر یک مسأله با یکدیگر اختلاف داشته و برای حل آن یک کنفرانس بین‌المللی تشکیل می‌دهند تا راه‌حل مناسب را دریابند. در این نوع مذاکرات شرکت همه طرف‌های اختلاف الزامی است (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۱).

۴. مساعی جمیله (پایمردی)

هرگاه طرفین اختلاف به این نتیجه برسند که اختلافات خود را از طریق مذاکرات دیپلوماتیک حل کرده نمی‌توانند و حقاها یا ادعاهای مورد نظر نیز با اهمیت است، باید از روش مساعی جمیله یا پایمردی برای حل مسالمت‌آمیز آن اختلاف کار گرفت (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۹۲).

در مساعی جمیله طرف ثالثی اعم از یک دولت، سرمنشی سازمان ملل متحد یا هر سازمان بین‌المللی دیگر، یا یک شخص سرشناس بین‌المللی که مستقیماً در اختلاف نفعی ندارد، تلاش‌های نیک خود را به خرج می‌دهد (صلح‌چی و نژندی منش، ۱۳۸۷: ۷۴). در واقع، شخص ثالث در اختلاف مورد بحث ذی‌نفع نبوده و بدون دخالت در ماهیت آن، زمینه تفاهم بین طرفین اختلاف را فراهم نموده و تلاش می‌ورزد تا به طور محرمانه پیشنهادهای سازش خود را به طرفین بقبولاند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۷). به محض این‌که این تلاش‌ها منجر به ارتباط مستقیم بین طرفین شود و احیاناً آن‌ها را بر سر میز مذاکره بکشاند، مأموریت طرف ثالث تکمیل می‌شود (صلح‌چی و نژندی منش، ۱۳۸۷: ۷۴). با توجه به این مورد، در مساعی جمیله دخالت شخص ثالث بسیار ضعیف بوده و متضمن ارائه‌ی پیشنهادات نمی‌باشد (منطقی، ۱۳۹۸: ۹).

برای مثال می‌توان از مساعی جمیله‌ی فرانسه در اختلاف امریکا با ویتنام جنوبی و شمالی یاد کرد. در این قضیه، دولت فرانسه امکانات لازم را در جهت شکل‌گیری اجتماع طرفین فراهم ساخت. همچنان در حل اختلاف دو جامعه یونانی و ترکی قبرس در سال ۱۹۷۵ که در پی حمله نیروهای ترکیه افزایش یافته بود سرمنشی سازمان ملل متحد مساعی جمیله به خرج داد (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۶۹).

مساعی جمیله دارای ویژگی‌های ذیل است: نخست، توسط طرف ثالث صورت می‌گیرد. ثانیاً، با رضایت طرفین اختلاف انجام می‌شود. ثالثاً، طرف ثالث دخالتی در ماهیت اختلاف ندارد. رابعاً، طرف ثالث درباره نحوه‌ی حل و فصل اختلاف پیشنهادی ارائه نمی‌کند، بلکه صرف زمینه را برای آغاز مذاکرات مستقیم یا از سرگیری مذاکرات متوقف شده آماده می‌نماید (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۲).

۵. میانجی‌گری (تلاش‌های نیک)

در برخی موارد میزان اختلافات به اندازه‌ای شدید است که حل آن میان طرفین از طریق مذاکرات مستقیم دیپلوماتیک (صلح‌چی و نژندی منش، ۱۳۸۷: ۷۸) و مساعی جمیله بعید به نظر می‌رسد. لذا در چنین حالت از میانجی‌گری یا تلاش‌های نیک استفاده می‌شود.

از لحاظ تاریخی میانجی‌گری سابقه‌ی طولانی دارد و در دوره‌ی باستان نیز مواردی از آن در جوامع یونان قدیم، چین باستان و هند قابل دریافت است و این روش در جوامع مسیحی اروپا نیز به دلیل نفوذ معنوی پاپ سابقه طولانی دارد؛ ولی میانجی‌گری به شکل کنونی و در قالب قراردادهای دوجانبه و چندجانبه از اواسط قرن نوزدهم رایج گردیده است. در ماده ۲ کنوانسیون

۱۸۵۶ پاریس چنین مقرر شده بود: چنانچه اختلافی بین کشورهای امضاکننده (دولت عثمانی و دولت‌های اروپایی) رخ دهد، از طریق میانجی‌گری حل و فصل خواهند کرد.

اساس روش میانجی‌گری در کنفرانس‌های صلح لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷) تعیین گردید. برابر کنوانسیون ۱۹۰۷، دولت‌ها باید قبل از توسل به زور اختلافات خود را با میانجی‌گری حل و فصل نمایند. میثاق جامعه‌ی ملل طبق ماده ۱۵ برای شورای جامعه ملل اختیاراتی را برشمرده بود که شورا با استفاده از این صلاحیت‌ها بارها به شیوه‌ی میانجی‌گری اقدام به حل و فصل اختلافات بین کشورها نمود. میانجی‌گری در ماده ۳۳ منشور ملل متحد نیز به عنوان یکی از راه‌های حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی مطرح شده است (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۲).

میانجی‌گری مداخله طرف ثالثی است که وظیفه‌ی آن سازش ادعاهای مخالف و احساسات غضب‌آلود طرفین اختلاف است (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۷۸). در اینجا مراد از طرف ثالث، یک دولت ثالث، گروهی از دولت‌ها، یک فرد، یا نهادی از یک سازمان بین‌المللی است. اغلب میانجی‌گری را با مساعی جمیله اشتباه گرفته می‌شود، در حالی‌که میانجی‌گری فراتر از مساعی جمیله می‌رود و در آن خود طرف ثالث نیز فعالانه در حل و فصل اختلاف مشارکت می‌نماید (فن‌کلان، ۱۳۷۹: ۵۹۳).

میانجی‌گری را چنین تعریف کرده اند: «میانجی‌گری عبارت از اقدام داوطلبانه و فعال یکی از تابعین حقوق بین‌الملل (دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و افراد) جهت دستیابی به زمینه‌های توافق و رفع اختلافات موجود است. میانجی‌گری به درخواست طرفین اختلاف و یا به پیشنهاد یک دولت یا شخص ثالث با در نظر گرفتن همه شرایط و عناصر اختلاف صورت می‌گیرد.»
بر اساس این تعریف میانجی‌گری دارای خصوصیات ذیل است:

- ✓ میانجی‌گری اقدامی داوطلبانه است.
- ✓ میانجی‌گری اقدام و دخالتی فعال است.
- ✓ میانجی‌گری توسط یکی از تابعین حقوق بین‌الملل صورت می‌گیرد.
- ✓ میانجی‌گری اقدامی در جهت دستیابی به زمینه‌های توافق و رفع اختلافات موجود است.
- ✓ میانجی‌گری به درخواست طرفین اختلاف و یا به پیشنهاد یک شخص ثالث صورت می‌گیرد (موسی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۷۱-۳۷۳).

طوری‌که در بالا نیز اشاره شد در میانجی‌گری، طرف ثالث (میانجی) موضوعات مذاکره را پیشنهاد و خود نیز در جلسات و مذاکرات به صورت مستقیم شرکت می‌جوید و سعی می‌نماید تا طرفین اختلاف را به سازش وا دارد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۸). ممکن است میانجی با طرفین به صورت مشترک یا به طور جداگانه ملاقات و پیشنهادهای خود را به آنها ارائه نماید. این پیشنهادهای در حد یک توصیه بوده و طرفین در قبول یا رد آن مختار هستند و به هیچ عنوان

نمی‌توان آنرا بالای طرفین اختلاف الزامی دانست (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۹۴). به‌طور نمونه در سال ۱۹۴۷ در اختلافات میان هالند و اندونیزیا، میانجی‌گری کشور چین توسط هالند رد گردید (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۸). البته میانجی مؤظف است تا از افشای نتیجه‌ی مذاکرات خود با هر یک از طرفین اختلاف اکیداً خودداری نماید (هروی، ۱۳۹۸: ۸). وظیفه‌ی میانجی نیز زمانی پایان می‌یابد که اختلاف مورد نظر حل و فصل شود و یا یکی از طرفین یا میانجی پذیرفته نشدن پیشنهادها را اعلام نمایند.

موارد میانجی‌گری در طول تاریخ به کثرت دیده شده است. می‌توان با تفکیک شخصیت میانجی به موارد ذیل اشاره کرد:

✓ میانجی‌گری امریکا در سال ۱۸۶۶ میان اسپانیا و کشورهای بولیویا، چیلی، اکوادور و پیرو، و در سال ۱۹۰۵ بین روسیه و جاپان. هویدا است که در این مثال‌ها میانجی یک دولت است.

✓ میانجی‌گری پاپ «لئوی هشتم» در اختلاف میان آلمان و اسپانیا بر سر گروه جزایر کارولین در اقیانوس آرام (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۹۴)، و «سر آون دیکسون» قاضی استرالیایی و «فرانک پی گراهام» سناتور امریکایی در حل اختلافات هند و پاکستان در موضوع کشمیر. در این مثال‌ها میانجی؛ پاپ، قاضی و سناتور با تابعیت‌های مختلف بوده که بحث از میانجی‌گری فرد در میان است.

✓ میانجی‌گری جنبش عدم تعهد و یا سازمان کنفرانس اسلامی در قضیه‌ی جنگ ایران و عراق. در این مثال‌ها نیز میانجی‌ها سازمان‌های بین‌المللی بودند که تلاش‌های خود را انجام دادند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۸).

۵.۱. انواع میانجی‌گری

به دلیل ویژگی‌های محیطی و ساختاری اختلافات بین‌المللی، میانجی‌گری می‌تواند به انواع و اشکال گوناگون به کار برود؛ لذا میانجی‌گری را می‌توان از جهات مختلف تقسیم‌بندی نمود. در اینجا از جمله تقسیم‌بندی‌های میانجی‌گری دو نوع آنرا قابل تذکر می‌دانیم. میانجی‌گری از لحاظ کاربردی که در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی دارد، به دو نوع، میانجی‌گری قبل از جنگ و بعد از وقوع جنگ و از لحاظ وظایفی که میانجی به عهده می‌گیرد به سه نوع، میانجی‌گری ارتباطی (میانجی ارتباط دهنده‌ی طرفین اختلاف است)، پیشنهاددهنده (میانجی پیشنهاددهنده راه‌حل اختلاف است) و تضمین‌کننده (میانجی ضامن اجرای تصمیمات است) تقسیم می‌شود (منطقی، ۱۳۹۸: ۱۱). به نظر می‌رسد که دسته‌بندی دوم نیازی به توضیحات ندارد ولی در مورد تقسیم‌بندی اول باید به طور مختصر توضیحاتی ارائه شود.

۵.۱.۱. میانجی‌گری قبل از وقوع درگیری

میانجی‌گری قبل از بحرانی شدن روابط و وقوع درگیری آسان‌تر و سریع‌تر است. در این مرحله

میانجی‌گری دارای کارایی و مؤثریت بیشتر است. میانجی‌گری انگلستان در سال ۱۸۶۸ میان فرانسه و پروس در مورد امور لوگزامبورگ را می‌توان از این نوع میانجی‌گری نام برد.

۵.۱.۲. میانجی‌گری بعد از وقوع درگیری

میانجی‌گری با وقوع جنگ و درگیری میان نیروهای نظامی طرفین کار دشوار بوده و احتمال مؤفقت آن تا حدی کاهش پیدا می‌کند. لذا باید میانجی‌گری در این مرحله با ابتکارات دقیقی همراه باشد تا بتواند نتیجه‌بخش باشد. علی‌رغم دشواری‌های این نوع میانجی‌گری، نمونه‌های مؤفقی از آن در تاریخ میانجی‌گری قابل دریافت است. میانجی‌گری فرانسه در جنگ امریکا و اسپانیا منتج به انعقاد معاهده صلح دسمبر ۱۸۹۸ شد و هم‌چنین میانجی‌گری امریکا در جنگ روسیه و جاپان منجر به انعقاد معاهده صلح پرموت دسمبر ۱۹۰۵ شد (رحیمی، ۱۳۹۹: ۴۷-۴۸؛ کمرانی، بی‌تا: ۷ و ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۲-۳۳).

۵.۲. تفاوت مساعی جمیله و میانجی‌گری

- ✓ در مساعی جمیله، طرف ثالث نیازی به رضایت طرفین ندارد؛ ولی در میانجی‌گری باید طرف ثالث مورد قبول طرفین اختلاف باشد.
- ✓ در مساعی جمیله دامنه‌ی دخالت شخص ثالث محدود و در میانجی‌گری وسیع است. یعنی در مساعی جمیله طرف ثالث فقط نقش کانال ارتباطی را داشته و در مذاکرات شرکت نمی‌کند؛ در حالی که طرف آخر در میانجی‌گری نقش فعال داشته و در مذاکرات شرکت می‌نماید.
- ✓ در مساعی جمیله شخص ثالث وارد ماهیت اختلاف نمی‌شود و مأموریت آن با مساعد شدن زمینه گفتگو و مذاکره پایان می‌یابد؛ در حالی که در میانجی‌گری طرف ثالث وارد ماهیت اختلاف شده پیشنهادهای لازم را ارائه می‌نماید (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۷۸).
- ✓ مساعی جمیله ساده‌تر و مستلزم تشریفات کمتری است؛ در حالی که میانجی‌گری ایجاب تشریفات بیشتری می‌نماید (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۸۵). چون مساعی جمیله مقدمه‌ای برای میانجی‌گری است و بعد از اینکه پایمردی نتیجه ملموسی به دست ندهد، به مرحله‌ی بعدی یعنی میانجی‌گری می‌رسیم.

۶. تحقیق

در برخی از موارد ممکن است طرفین اختلاف با موافقت هم یک کمیسیون بی‌طرف را مأمور انجام تحقیق در مورد اختلاف شان نمایند. هدف از انجام تحقیق کشف حقیقت مسأله‌ی مورد اختلاف و حل مسالمت‌آمیز آن است (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۱۰۵). این روش در مواردی به کار می‌رود که ریشه‌یابی یک اختلاف نیاز به بررسی کیفیت و چگونگی وقایع پیشین داشته باشد. تحقیق می‌تواند هم به عنوان یک روش مستقل حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و هم به طور هم‌زمان با سایر روش‌های حل اختلاف مثل حکمیت، میانجی‌گری و... به کار گرفته شود (موسی -

زاده، ۱۳۸۹: ۳۷۹).

ناتوانی یا بی‌میلی طرف‌های درگیر در برخی از اختلافات بین‌المللی نسبت به توافق بر سر مناقشات موجود باعث انعقاد شماری از موافقت‌نامه‌های دوجانبه در اواخر قرن ۱۹ گردید. بر اساس این موافقت‌نامه‌ها کمیسیون‌های حقیقت‌یاب موقتی برای تحقیق در مورد وقایع مورد مناقشه و ارائه‌ی گزارش آن به طرف‌های درگیر ایجاد گردید. طوری که طبق کنوانسیون اول کنفرانس صلح لاهه ۱۸۹۹، کمیسیون‌های تحقیق به‌عنوان نهاد رسمی برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی ایجاد گردید (فن گلان، ۱۳۷۹: ۵۹۷). در حقیقت در این کنوانسیون روش تحقیق مکمل روش حکمیت شناخته شده است و بر اساس آن روش تحقیق «ارجاع اختلاف به کمیسیونی مرکب از مأموران تحقیق است که تنها مأموریت آنان تعیین مادیت امور و وقایع است و اجازه ندارند در خصوص مسئولیت طرفین اختلاف اظهار نظر کنند؛ زیرا معمولاً وقتی گزارش به طور عینی و صحیح تهیه شده باشد مسئولیت هر طرف به خودی خود نمایان است و تنها کشورهای ذی‌نفع حق دارند از آن گزارش نتیجه‌گیری کرده، اختلاف را بین خود حل و فصل کنند و یا نتیجه تحقیقات را به منظور یافتن راه‌حل به داوری ارجاع کنند» (موسی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۷۹).

برخی‌ها معتقدند که از کمیسیون تحقیق تنها در اختلافات موضوعی استفاده شده می‌تواند؛ در حالی که در اختلافات حقوقی نیز می‌توان از آن کار گرفت، مگر متفاوت‌تر. یعنی در صورتی که اختلاف عینی و موضوعی (غیرحقوقی) باشد، روش تحقیق می‌تواند منجر به حل و فصل آن شود؛ ولی اگر اختلاف حقوقی باشد، تحقیق و تفحص می‌تواند به حل و فصل آن کمک کند (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۱۰۰).

طوری که اشاره شد، از لحاظ تاریخی این شیوه حل اختلاف برای اولین بار در کنفرانس اول صلح لاهه (۱۸۹۹) مورد توجه کشورهای شرکت‌کننده قرار گرفت و در کنفرانس دوم صلح لاهه (۱۹۰۷) ضمن مواد ۹-۱۳ مقررات مربوط به کمیسیون‌های بین‌المللی تحقیق تنظیم گردید. روش تحقیق در میثاق جامعه‌ی ملل مورد تأیید قرار گرفته و در منشور سازمان ملل متحد پیش‌بینی شد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز در قطعنامه‌های زیادی بر این روش تأکید کرده است. مجمع عمومی در قطعنامه ۲۳۲۹ خود از سرمنشی سازمان ملل خواسته است که فهرستی از متخصصات حقوق و دیگر رشته‌ها را که ممکن است با استفاده از شیوه‌ی تحقیق در مورد یک اختلاف در خدمت طرفین دعوا قرار گیرند، تهیه نماید (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۳).

بنابراین، سازمان ملل متحد در برخی موارد شخصیت آگاه و بی‌طرفی را در رأس یک هیأت تعیین می‌کند و این هیأت بعداز تحقیقات لازم گزارش خود را به آن سازمان تحویل می‌نماید. به طور مثال، در مورد مناقشات مرزی ایران و عراق از طرف سازمان ملل متحد هیأتی تحت ریاست «لویی وکمن مونز» دیپلمات مکسیکویی در ماه حوت ۱۳۵۲ تعیین گردید. این هیأت با توافق هر

دو جانب تحقیقات خود را انجام داد و حتی خود لویی و کمن مونز از نقاط مرزی میان دو کشور فوق دیدن نمود و بالاخره در ماه جوزای ۱۳۵۳ گزارش مفصل خود را به سازمان تقدیم کرد که مورد قبول طرفین واقع شد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۹).

با توجه به مقررات مربوط در اسناد دوجانبه و چندجانبه و قطعنامه‌های سازمان ملل متحد به طور کلی و مقررات کنفرانس صلح لاهه ۱۹۰۷ به طور خاص برای روش تحقیق ویژگی‌های ذیل را می‌توان برشمرد:

- ✓ هدف از روش تحقیق چگونگی وقوع امر است.
- ✓ استفاده از روش تحقیق امری اختیاری است.
- ✓ کمیسیون تحقیق با انعقاد موافقتنامه‌ی خاص تأسیس می‌شود.
- ✓ گزارش کمیسیون تحقیق الزامی را بوجود نمی‌آورد و طرفین اختلاف می‌توانند آن طور که صلاح بدانند به گزارش مزبور ترتیب اثر بدهند (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۱۰۶).

۷. سازش (آشتی)

سازش یکی از روش‌های سیاسی نسبتاً جدید در حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی به شمار می‌رود و حتی در کنفرانس لاهه ۱۹۰۷ و میثاق جامعه ملل نیز بدان اشاره نشده بود (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۸۳). روش سازش برای اولین بار در معاهده ۱۹۰۹ میان امریکا و کانادا و سپس در معاهدات ۱۹۱۱ امریکا با فرانسه و انگلستان پیش‌بینی گردید. این روش در سال ۱۹۲۸ به عنوان یک قاعده‌ی بین‌المللی پذیرفته شد و در ماده ۳۳ منشور ملل متحد نیز به عنوان یکی از روش‌های حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی تأکید شده است. سازش در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز پیش‌بینی شده است (ارجینی، ۱۳۸۲: ۳۳). هرچند سازش از روش تحقیق اشتقاق شده است، ولی در آن مصلحان دارای اختیارات مهمتر و بیشتری اند. زیرا صلاحیت آن‌ها مثل صلاحیت کمیسیون تحقیق محدود به بررسی وقایع مهم نمی‌شود، بلکه می‌توانند قبل از این که اختلاف حل و فصل شود از ابعاد مختلف بررسی نموده و نظر دهند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۵۹).

در روش سازش به عنوان یکی از راه‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی، اختلافات خاصی به یک کمیسیون یا شخص خاص که از پیش یا پس از بروز اختلاف تعیین شده، ارجاع می‌شود تا همه جوانب اختلاف را بررسی نموده و یک راه‌حل را به طرفین اختلاف پیشنهاد نماید. یعنی این نوع راه‌حل ممکن است که در معاهده یا موافقت‌نامه‌ای گنجانده شود و یا بعد از بروز اختلاف موضوع به چنین کمیسیون‌ها رجعت داده شود. البته طرفین یا یکی از آنها در مورد پذیرش یا رد طرح‌ها و پیشنهادات سازش‌گران و مصلحین مختار هستند. در روش سازش نیز همانند میانجی‌گری، سازش‌گران به طور مشترک یا جداگانه با طرفین اختلاف دیدار و به آنها پیشنهادهایی ارائه می‌نمایند.

روش سازش شامل ویژگی تحقیق و بررسی و میانجی‌گری است و از برخی جهات به مذاکره و میانجی‌گری شباهت دارد. حتی از برخی لحاظ سازش را به حکمیت نیز تشبیه نموده اند. علی‌رغم وجود شباهت‌هایی میان سازش و میانجی‌گری، آنها تفاوت‌های زیر را دارند:

✓ در سازش، شخص ثالث (کمیسیون سازش) پس از انجام تحقیق و بر ملا ساختن حقایق، شرایط حل و فصل را ارائه می‌دهد و پذیرش یا رد آن با طرفین اختلاف است؛ ولی در میانجی‌گری شخص ثالث با شرکت در مذاکرات، مواضع طرفین را به هم نزدیک کرده، راه‌حلی را ارائه دهد که مورد قبول طرفین باشد (صلح‌چی و نژندی‌منش، ۱۳۸۷: ۹۰، ۹۴).

✓ میانجی‌گری نهاد سازمان یافته‌ای نیست؛ در حالی که سازش در قالب کمیسیون‌ها، نهادی سازمان یافته است و به طور کلی نسبت به میانجی‌گری مستلزم تشریفات رسمی‌تری است.

✓ معمولاً برای تشکیل کمیسیون‌های سازش موافقت‌نامه‌هایی به نام قرارداد سازش منعقد می‌شود؛ اما در میانجی‌گری چنین قراردادهایی لازم نیست.

✓ در میانجی‌گری تابعین حقوق بین‌الملل به عنوان شخص ثالث مطرح بحث هستند؛ در حالی که در سازش کمیسیون‌ها چنین حیثیت را دارند (موسی زاده، ۱۳۸۹: ۳۸۵).

روش سازش با تحقیق نیز متفاوت از است. از جمله:

✓ کمیسیون‌های تحقیق مؤقتی هستند؛ در حالی که کمیسیون‌های سازش دائمی می‌باشد. البته معاهدات که چنین کمیسیون‌ها را پیش‌بینی نموده باشد یا طی موافقت‌نامه‌ای طرفین به ایجاد آنها دست زده باشد.

✓ کمیسیون تحقیق معمولاً بعد از بروز اختلاف ایجاد می‌شود؛ ولی کمیسیون سازش بیشتر قبل از آن موجود می‌باشد.

✓ در تحقیق، مأموریت کمیسیون بعد از تسلیم گزارش و اظهار نظر، خاتمه می‌یابد؛ اما در سازش، چونکه کمیسیون دائمی است، بعد از انجام مأموریت نیز باقی می‌ماند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۷: ۴۶۰).

نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر تحت عنوان روش‌های سیاسی حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی به این نتیجه رسیدیم که، در هر جامعه‌ی انسانی بروز اختلافات یک امر محتمل بوده و لذا انسان‌ها همیشه در جستجوی راه‌حل‌های آن بوده اند. در حقوق داخلی کشورها قواعدی وضع شده است که به دلیل توأمیت آن با ضمانت اجرایی کامل رضایت‌بخش است ولی این تلاش‌ها در عرصه‌ی حقوق بین‌المللی موفقیتی به اندازه حقوق داخلی کسب نکرده است.

اختلافات بین‌المللی در کل به دو دسته سیاسی و حقوقی تقسیم بندی می‌شود؛ ولی در دهه‌های اخیر از طرف بعضی از نویسندگان حقوق بین‌الملل، اختلافات فنی نیز به عنوان نوع سوم

آن مطرح شده است. دانشمندان حقوق بین‌الملل در قسمت تفکیک دقیق اختلافات تلاش‌هایی به خرج داده‌اند، ولی مرزبندی دقیق اختلافات سیاسی و حقوقی خیلی دشوارتر از آن است که در نگاه اول به نظر می‌رسد. چونکه در عمل به ندرت دیده می‌شود که یک اختلاف صرفاً جنبه سیاسی یا حقوقی داشته باشد. ساده‌ترین شکل تفکیک اختلافات سیاسی از حقوقی این است که اولی در محکمه قابل رسیدگی نبوده و دومی برعکس آن است.

برای حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی روش‌های مختلف سیاسی و حقوقی وجود دارد که روش‌های سیاسی حل صلح‌آمیز آن عبارت از مذاکره، مساعی جمیله، میانجی‌گری، تحقیق و سازش است. مذاکره گفتگوی مستقیم دیپلماتیک است که طرفین اختلاف برای دست یافتن به یک راه حل باهم انجام می‌دهند. این روش ساده‌ترین و آسان‌ترین راه حل اختلافات بین‌المللی بوده و نسبت به هر روش دیگر بیشتر کاربرد داشته و بیشترین اختلافات نیز با استفاده از این روش اختتام می‌یابد. در صورتی که مذاکره کارساز تمام شود اکثراً در پایان آن یک توافق‌نامه یا قرارداد به امضا می‌رسد. در مساعی جمیله یک دولت، سازمان و یا یک فرد به عنوان طرف ثالث یعنی طرفی که در اختلاف منافی ندارد، تلاش‌های نیک خود را به خرج می‌دهد تا طرفین اختلاف را به میز مذاکره بکشاند. با آغاز مذاکرات مستقیم میان طرفین، وظیفه‌ی طرف ثالث ختم می‌شود و نیازی به شرکت آن در مذاکرات نیست.

در میانجی‌گری نیز هم‌چون مساعی جمیله طرف ثالث در میان است؛ اما برعکس، طرف ثالث بعد از برقراری مذاکره مستقیم میان طرفین، خود نیز در آن شرکت می‌نماید. در روش تحقیق جهت روشن شدن واقعیت یک اختلاف هیأتی با توافق طرفین اختلاف تعیین می‌شود. این هیأت وظیفه دارد ریشه‌های اختلاف را بررسی نموده نتایج را اعلان نماید. در سازش که مثل تحقیق می‌باشد، ولی در آن نتیجه بررسی‌ها با توصیه‌ها و پیشنهادات همراه می‌باشد.

مآخذ

ارجینی، حسینی. (مهر ۱۳۸۲). راه حل‌های سیاسی حل و فصل اختلافات بین‌المللی. معرفت، ۱۲(۷۰)، صص ۲۹-۳۴.

حسینی، محمدرضا و دیگران. (۱۳۹۸). روش‌های حل و فصل اختلافات بانکی و مالی بین‌المللی (با تأکید بر «شیوه جایگزین حل اختلافات» (ADR)). فصلنامه علمی مطالعات بین‌رشته‌ای راهبردی، ۹(۳۷)، صص ۳۵۷-۳۸۲.

رحیمی، علی. (۱۳۹۹). اختلافات بین‌المللی و طرح مذاکره مسالمت‌آمیز. فصلنامه مطالعات حقوق، دوره جدید (۱۰)، صص ۴۱-۵۲.

صلح‌چی، محمدعلی و نژندی‌منش، هیبت‌الله. (۱۳۸۷). حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی. تهران: میزان، چ اول.

ضیائی بیگدلی، محمد رضا. (۱۳۹۷). حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: گنج دانش، چ پنجاه و هشتم. فن گلان، گرهارد. (۱۳۷۹). حقوق میان ملتها: درآمدی بر حقوق بین‌الملل عمومی. (جلد ۲). (ترجمه‌ی محمد حسین حافظیان). تهران: میزان، چ اول.

فیوضی، رضا. (۱۳۷۹). حقوق بین‌الملل: مسئولیت بین‌المللی و نظریه حمایت سیاسی اتباع. (جلد ۱). تهران، دانشگاه تهران، چ اول.

کمرانی، الهه. (بی‌تا). جایگاه و مزایای داوری و رسیدگی قضایی در حل اختلافات حقوقی - سیاسی بین‌المللی. دومین کنفرانس حقوق، علوم سیاسی و علوم انسانی، صص ۱-۱۷.

مجدی‌نسب، عزت‌الله. (۱۳۷۵). تاریخچه حل و فصل اختلافات بین‌المللی. نشریه حقوقی دادگستری، ۶۰ (۱۷ و ۱۸)، پاییز و زمستان، صص ۷۵-۱۰۰.

مقتدر، هوشنگ. (۱۳۸۲). حقوق بین‌الملل عمومی. تهران: وزارت امور خارجه، چ هفتم.

منطقی، فرانک. (۱۳۹۸). حقوق حل و فصل سیاسی (دیپلماتیک) اختلافات بین‌المللی. ششمین کنگره بین‌المللی پژوهش‌های کاربردی علوم انسانی-اسلامی؛ استان گلستان گرگان، صص ۱-

۱۶.

موسی‌زاده، رضا. (۱۳۸۶). سازمان‌های بین‌المللی. تهران: میزان، چ هشتم.

موسی‌زاده، رضا. (۱۳۸۹). بایسته‌های حقوق بین‌الملل عمومی (۱-۲). تهران: میزان، چ شانزدهم.

نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۸۸). تاریخ دیپلماسی و روابط بین‌الملل. تهران: قومس، چ هشتم.

هرویانی، فرزانه. (۱۳۹۸). شیوه‌های حل و فصل اختلافات در قراردادهای بین‌المللی نفت و گاز.

ماهنامه نفت، گاز و انرژی، ۹ (۵۰)، صص ۲-۹.